

Lietuvių emigrantų JAV pučiamųjų instrumentų orkestrai ir tautinis judėjimas

R Ū T A Ž A R S K I E N Ė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Straipsnio objektas – pimosios bangos lietuvių emigrantų (XIX a. antroji pusė–XX a. pradžia) Jungtinėse Amerikos Valstijose suburti pučiamųjų instrumentų orkestrai ir jų veikla. Pasitelkus istoriografinį metodą, atliktu tyrimu siekiama atskleisti, kaip šios populiarios to meto Amerikoje instrumentinės muzikinės kultūros fone išgarsėję lietuviškieji orkestrai ne tik kėlė lietuvių emigrantų pasididžiavimą savo kultūra, bet ir žadino bei stiprino jų tautinę savivoką. Svarstoma, kaip nelengva buvo emigrantams lietuviams įvairiais atžvilgiais (kultūriniais, religiniais, ekonominiais) įsitvirtinti naujiesiems atvykėliams iš Rytų ir Pietų Europos nedraugiškoje ir svetimoje multikultūrinėje aplinkoje. Tyrimas atliktas naudojantis prieinamais šaltiniais – periodine ir kita JAV lietuvių spauda bei su tema susijusia moksline literatūra.

RAKTAŽODŽIAI: pučiamųjų instrumentų orkestrai, Amerikos lietuviai, pirmoji emigracijos banga, tautinis judėjimas, savivoka, tautinė savimonė.

ĮVADAS

XIX a. antrojoje pusėje pučiamųjų instrumentų orkestrai, ypač kariniai, buvo paplitę kone visame globalėjančiame pasaulyje. Labai svarbų vaidmenį jie atliko militaristinių imperijų (Rusijos, Osmanų, Austrijos-Vengrijos, Prūsijos, Didžiosios Britanijos) kariuomenėse. Orkestrai buvo populiarūs ir demokratijos daigus skleidžiančioje Šiaurės Amerikoje. Praūžus pilietiniam karui, Jungtinėse Amerikos Valstijose ėmė kurtis ne tik kariniai, bet ir civiliniai pučiamųjų instrumentų orkestrai bei ansambliai. Jų išplitimas labiausiai sietinas su britų (vadinamųjų jankių) kultūra, tačiau ir kitos tautos stengėsi neatsilikti ir ėmė steigti orkestrus. Juos kūrė airiai, vokiečiai, italai, taip pat lenkai, slovenai ir kitos iš Europos atvykusios etninės grupės ir tautos. Naujajame Orleane išpopuliarėjo juodaodžių orkestrai¹, atsirado pirmieji džiaz ansambliai – *džiazbandai*.

1 Orkestrai buvo buriami ne tik etniniu, tautiniu ar rasiniu, bet ir lyties pagrindu. Pasirodo, XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Amerikoje buvo itin mėgstami moterų pučiamųjų instrumentų orkestrai, kuriuose paprastai grodavo 8–16 (kartais – net 28) jaunų merginų ir moterų. Vienu ar kitu pučiamuoju jos griežė ir šeimos ansambliuose / orkestrėliuose (Holman 2019: 281–626).

Jungtinės Amerikos Valstijas kūrė daugybė tautų. Vienos jų atvyko anksčiau ir buvo gausios, labai turtingos, jų bendruomenės dominavo. Vėliau atvykusioms ir mažesnėms etninėms grupėms taip pat reikėjo išsikovoti vietą po Amerikos saule. Konkurencija tarp Amerikoje apsigyvenusių tautų buvo šios šalies kasdienybė, kartais ji išaugdavo į labai rimtas priešpriešas, tačiau dažniausiai buvo siekiama „įteisinti“ savo *status quo* kultūros ir religijos srityse – buvo kuriamos tautinės parapijos, draugijos, mokyklos, gimtąja kalba leidžiama spauda, steigiami muzikos kolektyvai. Lietuviai emigrantai taip pat greitai suprato, kad pučiamųjų instrumentų orkestrai yra toji sritis, kurioje ir jie, panaudodami universalią, visiems suprantamą ir tuo metu labai populiarią muzikinę išraišką, gali pasirodyti kaip atskira, savita, kultūringa ir civilizuota tauta.

Straipsnyje nagrinėjami XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje lietuvių suburti pučiamųjų instrumentų orkestrai: nuo pirmųjų orkestrų atsiradimo iki šios tradicijos pabaigos. Darbo tikslas – ne tik pademonstruoti šių kolektyvų veiklos raidą, bet ir išryškinti jų vaidmenį užgimstančiame tautiniame judėjime, didžiule banga užliejusiam visas lietuvių kolonijas. Nors darbe glaustai aptariamas ir tuometės Lietuvos kontekstas, tačiau tyrime koncentruojamasi į pagrindinį objektą – Amerikos lietuvių pučiamųjų instrumentų orkestrus ir jų veiklą. Taigi daugiausia dėmesio skiriama orkestrų dalyvavimui pirmosios emigrantų bangos (vadinamųjų *grynorijų* – nuo angl. *greenhorn* ‘geltonsnapis, neišmanėlis’) bendruomenių gyvenime, jų indėlių į tautinės lietuviškos savimonės formavimąsi ir lietuviškumo reprezentavimą. Pučiamųjų instrumentų orkestrus visos lietuvių išeivijos JAV muzikinės kultūros kontekste paminėjo kompozitorius Juozas Žilevičius (1940, 1956), išsamiai aprašė muzikologė Danutė Petrauskaitė (2015), tačiau atskirai ši tema minėtu aspektu nebuvo gvildenta. Rašant straipsnį naudotasi ir Amerikoje išleista lietuviška periodine bei kita spauda, taip pat pirmosios lietuvių emigracijos bangos istoriniais, sociologiniais ir kultūrologiniais tyrimais. Daug klausimų rašant straipsnį autorei kėlė orkestrų pavadinimai: vieni jų šaltiniuose įvardijami tik angliškai (pvz., „First Lithuanian Band“), kiti – vien lietuviškai („Lietuvos sūnų benas“), ir tik vienas kolektyvas nurodomas ir angliškai, ir lietuviškai („Mahanoy City Lithuanian Miners Band“ / „Mahanojaus lietuviška mainerių orkestra“). Straipsnyje prie anglišku pavadinimų pateikiami autorės vertimai į lietuvių kalbą, tuo tarpu vien tik lietuviški kolektyvų įvardijimai į anglų neverčiami. Šitaip siekta išvengti dar didesnės painiavos bei suabejojus, ar tikrai visi orkestrai turėjo ir angliškus įvardijimus.

IŠ PIRMOSIOS LIETUVIŲ EMIGRACIJOS BANGOS ISTORIJOS

Pirmoji masinė Lietuvos gyventojų emigracija į Ameriką prasidėjo XIX a. septintojo dešimtmečio pabaigoje. Pagrindinės jos priežastys – žemės ūkio refor-

ma, represijos po 1863–1864 m. sukilimo numalšinimo, 1867–1868 m. badas, taip pat noras išvengti priverstinės tarnybos carinės Rusijos kariuomenėje. Ypač daug žmonių iš Lietuvos išvyko XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje. Didžioji emigracijos banga truko iki Pirmojo pasaulinio karo². Tuo metu sparčiai augančiai Amerikos pramonei labai reikėjo darbo jėgos anglių kasyklose, skerdyklose, prie tiesiamų geležinkelių, fabrikuose, siuvyklose. Lietuviai katalikai, liuteronai ir evangelikai, žydai, lenkai ir kitų tautybių atstovai iš to meto Rusijos imperijos Šiaurės vakarų krašto keliavo į užjūrius ieškodami geresnio gyvenimo, tikėdamiesi užsidirbti pinigų ir grįžti į tėvynę. Dauguma pirmųjų lietuvių emigrantų – valstiečiai, kai kurie iš jų visiškai bemoksliai, todėl jiems dažnai tekdavo dirbti pačius juodžiausius darbus Pensilvanijos kasyklose, Čikagos skerdyklose ir dar kitose itin sunkaus darbo vietose.

Pirmieji atvykę lietuviai bandė šlietis prie airių katalikų, vėliau – prie lenkų imigrantų. Kartu su lenkais jie steigė bendras katalikiškas draugijas ir parapijas. Pasak išėivijos kultūros tyrėjų, lietuviai, pasisėmę patirties iš graikų, vokiečių, lenkų ir kitų tautų, gana anksti išmoko ginti savo religinius bei ekonominius interesus. „Greta to pastebimas ir susirūpinimas tautiniais dalykais, – būtent migracijos patirtis skatino savivoką, etninio savitumo sampratą ir spartino tautinio identiteto formavimąsi“ (Grickevičius, Strumickienė, Dapkutė 2015: 18). Prie tautinės savimonės stiprinimo prisidėjo ir konfliktai su lenkais³, vėliau ir su anglosaksais bei pastarųjų priešiškus naujiesiems imigrantams (ten pat). Atvykus daugiau tautiečių, tarp jų lietuvių kunigų ir kitų šviesuolių, kūrėsi ir augo lietuvių kolonijos. Sustiprėjus lietuvių tautinei savimonei imtos steigti vien lietuviškos parapijos⁴.

.....

- 2 Manoma, kad į Ameriką atvyko iki 350 tūkstančių lietuvių. Tikslūs skaičiai nėra žinomi, nes iki pat XIX a. pabaigos lietuviai buvo užrašomi rusais, jeigu atvykę iš Rusijos imperijos, vokiečiais, jei kilę iš Rytų Prūsijos, ir lenkais, jei pasisakė esantys katalikai. Šiame šimtmetyje jų galėję būti nuo 50 tūkstančių iki 100 tūkstančių (Kučas 1971: 22–25, 32). Lietuvių tautybė pradėta registruoti nuo 1899 metų. Iki 1914 m. į Ameriką atvyko dar per 252 tūkstančius Lietuvos gyventojų, iš kurių dauguma buvo lietuviai (Kondratas 2009: 22).
- 3 Šenandoa (*Shenandoah*) mieste pirmoji Šv. Kazimiero bažnyčia, pastatyta 1874 m. vien lietuvių aukomis, per neapsižiūrėjimą buvo įregistruota kaip lenkų katalikų bažnyčia. Lietuviams sukylus prieš vyskupo paskirtą lenkų tautybės kunigą, lietuviai buvo nubauti ir ją prarado. Tada jie ėmėsi steigti atskirą lietuvišką Šv. Jurgio parapiją (Būtėnas 1977: 14–16).
- 4 Amerikoje lietuviška Romos katalikų bažnyčia atliko gerokai daugiau socialinių vaidmenų nei Lietuvoje. Įkurtos parapijos rūpinosi ne tik religiniais reikalais, bet ir telkė lietuvių bendruomenę, vykdė pasaulietinių organizacijų funkcijas. Bažnyčia tapo ir tautinio ugdymo vieta – prie parapijų steigėsi lietuviškos mokyklos, kuriose, be katekizmo, buvo mokoma lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos. Čia pat rasdavosi ir salės, kuriose vykdavo bendruomenės susirinkimai, įvairūs pobūviai, kiti renginiai (Grickevičius, Strumickienė, Dapkutė 2015: 19). Pasak Antano Kučo, beveik kiekvienos lietuvių parapijos istorijoje yra pasakojimų, kaip vyrai po sunkios darbo dienos vakarais savanoriškai eidavo kasti bažnyčiai pamatus, padėti statybos darbuose. „Jie nesiskundė, kad buvo sunku, jiems nė į galvą neatėjo mintis, kad pirmiau reiktų pasistatyti sau pastogę, o Dievui paskui.

Viena pirmųjų ir bene didžiausių lietuvių kolonijų Pensilvanijoje buvo Šenandoa mieste. Pirmieji emigrantai iš Lietuvos čia atvyko 1868 metais. Išėivijos istoriko A. Kučo teigimu, Šenandoa buvo vienintelis Amerikos miestas, kuriam randantis ir augant dalyvavo lietuviai, ilgainiui sudarę ketvirtadalį⁵ visų jo gyventojų ir ėmęsi jam vadovauti⁶, todėl Šenandoa ne veltui buvo vadinamas „Amerikos lietuvių sostine“ (Kučas 1971: 38–40). Čia lietuviai pasistatė dvi bažnyčias, lietuvių kalba leido laikraščius, knygas, įsteigė lietuvišką mokyklą, buvo subūrę orkestrų, chorų, įvairių draugijų ir klubų, turėjo net ketverias kapines. Nemažai lietuvių apsigyveno ir kituose Pensilvanijos angliakasių (vadinamųjų *mainerių* – nuo angl. *mine* ‘kasykla’) miesteliuose, Čikagoje, Niujorke. Nemokėdami anglų kalbos, jie bendraudavo ir tuokdavosi daugiausia tarpusavyje, prie namų įsirengdavo gėlių darželius, bandydavo susikurti širdžiai mielą aplinką (plačiau žr. Nakienė, Žarskienė 2019: 10–11).

Natūralu, kad atsidūrę užjūriuose lietuviai valstiečiai nebuvo pamiršę tėvynės laukus ir klonius primenančių dainų, gimtajame sodžiuje skambėjusios muzikos, jauni vyrai turėjo atsivežę ir muzikos instrumentų – smuiką, armoniką, kankles, klarnetą ar kokią kitą pučiamąjį. Po sunkių darbų vakarais jie linksmindavosi namie, saliūnuose (smuklėse) arba bendrabučiuose (Žilevičius 1956: 352; Petrauskaitė 2015: 47), o nedideli lietuvių ansambliai (vienas ar du smuikai, armonika, basetlė ir pan.) grieždavo šokiuose, per vestuves⁷. Lietuvių pamėgimą per atokvėpio valandėlę muzikuoti, dainuoti liudija ir pasakojimai, kurių kontekstas iš pirmo žvilgsnio nesusijęs su šia tema. Kaip žinoma, lietuviškos spaudos platintojai, vadinamieji *pedlioriai* (nuo angl. *peddler* ‘pirklys’), prisikrovę lagaminus įvairių spaudinių, važiuodavo į miestus ieškoti, kur gyvena lietuviai. Ir štai vienas knygnešys pasakojo, kad jam geriausiai sekdavęsi šeštadienio vakarais, kai darbininkai gaudavo algas, ir sekmadienio rytais; jo žodžiais, eini gatve ir klausaisi, „kur girdisi dainuojant arba armonika birbina. Tokioj vietoj beveik visada randi lietuvių šeimą; o suradus vieną, sužinai ir kitas“ (Michelsonas 1961: 205).

.....
 Jiems jėgų ir įkvėpimo teikė didelis patriotizmas ir tikėjimas. Jiems bažnyčia buvo stipri tautinė ir dvasinė atrama, tėvynės kampelis svetimoje žemėje“ (Kučas 1971: 139).

Straipsnyje nekalbama apie nuo Romos katalikų bažnyčios atskilusią Lietuvių tautinę katalikų bažnyčią. Ši bažnyčia XX a. pradžioje turėjo parapijas Skrantone, Filadelfijoje, Čikagoje, Lorensė (*Lawrence*) ir kt. Yra duomenų, kad Skrantono (įkurta 1913 m.) ir Lorenso (įkurta 1916 m.) parapijose veikė chorai (Vaitkevičienė 2015: 60, 70), tačiau žinių, kad prie kurios nors parapijos būtų suburtas pučiamųjų instrumentų orkestras, nepavyko rasti.

- 5 Vladas Būtėnas pateikia kiek kitokius duomenis. Pasak jo, pirmieji lietuvių atvykėliai Šenandoa pasirodė 1869 m. ir ilgainiui sudarė ne ketvirtadalį, bet trečdalį miesto gyventojų (Būtėnas 1977: 8).
- 6 1895 m. miesto burmistru buvo išrinktas lietuvis advokatas Adolfas Taboras (Kučas 1971: 40).
- 7 Lietuvių vestuves ir muzikantų vaidmenį jose vaizdingai aprašė žinomas amerikiečių rašytojas Eptonas Sinkleris (žr. Upton Sinclair. *Džiunglės*, iš anglų kalbos vertė Rasa Drazdauskienė, Vilnius: Aukso žuvis, 2012, p. 61–81).

LIETUVIŠKŲ PUČIAMŪJŲ INSTRUMENTŲ ORKESTRŲ KŪRIMOSI YPATUMAI

Prieš pradėdant gvildinti Amerikoje lietuvių entuziastingai kuriamus ir tautiniame judėjime aktyviai dalyvavusius orkestrus⁸, trumpam grįžkime į Europą, į paliktąją tėvynę. XIX a. antroje pusėje Rusijos imperijos okupuotoje Lietuvoje pučiamųjų instrumentų orkestrai, skirtingai nuo Jungtinių Amerikos Valstijų, reprezentavo ne bundančios tautos romantinius jausmus, bet okupacinę kariuomenę. Galima manyti, kad Lietuvoje buvo ne vienas caro armijos pulko orkestras. Prestižinį aukšto lygio pučiamųjų orkestrą turėjo ir kunigaikščio Bogdano Oginskio Rietavo dvaras. Orkestras ne tik koncertuodavo rūmų svečiams, bet ir lydėdavo kunigaikštį jo kelionėse į Rygos pajūrį, įvairias muges, medžioklę (Daukšaitė 2002: 164–166). Pirmintina, kad brolių Bogdano ir Mykolo Oginskių muzikos mokyklose tiek Rietave, tiek Plungėje muzikantai buvo ugdomi lenkiška dvasia, kai kurie jų auklėtiniai lietuviai nė nemokėjo kalbėti gimtąja kalba. Dvarų, o galbūt ir kariuomenės orkestrų inspiruoti nedideli *dūdorių* ansambliai kūrėsi prie bažnyčių, Žemaitijos kaimuose; jie griežė turtingų valstiečių vestuvėse, laidotuvėse, taip pat Žemaičių Kalvarijos ir kituose atlaiduose (plačiau žr. Žarskienė 2009, 2013, 2015). Tačiau tuo metu ši tradicija beveik neturėjo aiškių sąlyčių su lietuviškos savimonės budimu ir tautiškos kultūros paieškomis. Skirtingai nei Amerikoje, kur XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje chorai ir orkestrai, galima sakyti, buvo lygiaverčiai tautinio judėjimo dalyviai, Lietuvoje pagrindinį vaidmenį atgimstančios tautos muzikiniame gyvenime atliko chorai. XIX a. pabaigoje vargonininkų suburti parapijų chorai lietuviškai giedojo pamaldose, parapijiečiams teikdami daug džiaugsmo ir pasididžiavimo savo etnine tapatybe. Parapiniai bei vėliau susikūrę pasaulietiniai chorai buvo ir vieni pagrindinių pradžioje slaptų, o po 1904 m. viešų klojimo vakarų dalyvių (Daukšaitė 2002: 13–18, 49–55).

Tuo tarpu Amerikoje pučiamųjų instrumentų orkestrai buvo būtini visomis svarbesnėmis lietuviams progomis. Pavyzdžiui, lietuvių kolonijų kūrimosi pradžioje švenčių rengėjams buvo geriau samdyti kitataučius nei likti visai be orkestro. Jei organizatoriams nepavykdavo surasti savų muzikantų, jie kviesdavosi italų ar net juodaodžių orkestrus (nors lietuvių publikai ir netiko jų džiazinis repertuaras) ir

8 Be abejonės, Amerikos lietuvių tautinio atgimimo procese labai svarbūs buvo ir chorai. Pirmieji jų susikūrė Pensilvanijoje prie lietuviškų parapijų. Masiškai bažnytiniai chorai imti steigti XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje, ypač – panaikinus Lietuvoje spaudos draudimą. Jų pagrindiniai tikslai buvo giedoti pamaldose ir atstovauti parapijai įvairių religinių bei pasaulietinių renginių metu, puoselėti tautinį tapatumą ir ugdyti emigrantų patriotinius jausmus. XIX a. pabaigoje ėmė organizuotis ir pasaulietiniai chorai – ypač prie kairuoliškų ar kitų laisvamanių organizacijų. Daugiausia lietuvių chorų Amerikoje gyvavo XX a. antrajame dešimtmetyje. Susibūrę prie draugijų ir organizacijų, jie rengdavo tautiečiams koncertus, pritraukdavo publiką į įvairius kitus renginius (Petrauskaitė 2015: 156–187).

už tai susilaukdavo iš tautiečių kritikos (Petrauskaitė 2015: 203, 204). Simas Sužiedėlis knygoje „Šv. Pranciškaus lietuvių parapija“ rašo, kad po aštuonerių metų atkaklaus darbo, 1903 m. gegužės 30 d. Lorensė buvo šventinama nauja lietuvių Šv. Pranciškaus bažnyčia. Iškilinėse dalyvaujantys žmonės atžygiavo prie bažnyčios l y d i m i d v i e j ū o r k e s t r ū⁹. Čia jau buvo susirinkusi didelė minia, kariškas orkestras protarpiais grojo maršus ir giesmes. Pasibaigus iškilmingoms pamaldoms, lietuviai sustojo į gretas ir vedami orkestrų nužygiavo į Muzikos salę, kur buvo sakomos kalbos ir vaišinamasi. Aprašydamas renginį autorius pabrėžė, kad „tai buvo vieša lietuvių džiaugsmo manifestacija, pirmoji Lawrence, parodžiusi miestui, kad lietuvių jame nemažas skaičius ir jie nėra nei rusai, nei lenkai, su kuriais juos dažnai sumaišydavo dėl kai kurių slaviškų pavardžių ar dėl to, kad buvo iš Rusijos imperijos atkeliavę“ (Sužiedėlis 1953: 47–49).

Taigi XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje beveik visuose angliakasių miesteliuose ir didžiuosiuose miestuose prie lietuvių parapijų, katalikiškų, kariškų¹⁰, socialistinių ir dar kitokių draugijų imtasi kurti pučiamųjų instrumentų orkestrus, kurie buvo vadinami *kapelijomis* arba *benais* (nuo angl. *band* ‘orkestras’). Pirmasis lietuvių orkestras Amerikoje būtent ir įsisteigė seniausioje lietuvių kolonijoje – Šenandoa mieste. 1885 m. spalio mėn. prie Šv. Juozapo blaivininkų pašalpinės draugijos susibūręs orkestras pasivadino „First Lithuanian Band“ („Pirmasis lietuviškas orkestras“)¹¹. Štai kaip apie šį orkestrą V. Būtėno paprašytas jo rengiamai knygai „Pensylvanijos angliakasių Lietuva“ rašė J. Žilevičius:

Pirmasis Shenandoah orkestras savo dažnais pasirodymais įvairiomis progomis, kaip antai bažnyčių pašventinimuose, iškilmingose laidotuvėse, ruošiamuose miestų tautų paraduose, dalyvaudamas iškilinėse su savo draugija g a r s i n d a v o l i e t u v i ū v a r d a. Piknikuose orkestras grodavo įvairius dalykus klausymuisi ir šokiams. Tai galima įsivaizduoti, kaip triukšmingai orkestras skambėjo mažoje salėje, dažnai per vestuves, bet lietuviai orkestrus labai mėgdavo ir, kur jie dalyvaudavo, jaunimas gausiai lankydavosi. Na, o juk netrūko ir dainų. Orkestrai ir čia pritardavo. Kaip lietuviai didžiuodavosi, kai Velykų naktį, pakaitomis su giesmininkais, grodavo orkestrai. P i r m a s i s

9 Nors autorius ir nepabrėžia orkestrus buvus lietuvių, tačiau iš konteksto ir laikotarpio (XX a. pradžia) manytina, kad jie buvo tautiečių.

10 Pirmoji mišri lietuvių ir lenkų karinė draugija, pavadinta Gvardija Karaliaus Vladislavo Jagėlos, įkurta 1885 m. Nantikoke. Jos pavyzdžiu Pitstono lietuviai 1888 m. susibūrė į karinę Šv. Jurgio gvardiją, kuri turėjo per pusę šimto uniformuotų ir kardais pasipuousių narių. Iš viso JAV buvo susibūrę keturiolika tokių draugijų. Nors jos buvo simbolinės, tačiau, pasak A. Kučo, į jas buvo žiūrima gana rimtai. Specialiai joms parengto vadovėlio įžangoje rašoma: „Lietuviszka kariuomenė, dabar tverintisi Amerikoje, tur priduoti viltį prisikėlimui Lietuvos...“ (Kučas 1971: 134).

11 Kaip teigia Gražina Daukšaitė, orkestrą subūrė Navickas. Jame grojo trisdešimt muzikantų, o gastrolėse grodavo kartais ir mažiau – nuo 17 iki 20 atlikėjų (Daukšaitė 2002: 146–147).

o r k e s t r a s buvo net į New Yorką nuvykęs. New Yorke, gatvėse paraduodami, jie rinko aukas bedarbiams angliakasiams (Būtėnas 1977: 50; išskirta mano – R. Ž.).

Kaip rodo tekstas, orkestras buvo laukiamas svečias didesnėse bendruomenės šventėse, pučiamųjų instrumentų muzika skambėdavo ir šeimos, giminės susibūrimuose, linksmindavo svečius per vestuves, iškilmingai palydėdavo į kapus mirusiuosius. Svarbu ir tai, kad Amerikos lietuviai pučiamaisiais grojo ir per Velykų šventes. Iš cituoto aprašo galima manyti, kad per Velykntatį pakaitomis su orkestru buvo atliekamos giesmės, – gal net Žemaičių Kalvarijos kálnai? O gal čia kalbama apie Velykų rytą tekant saulei aplink bažnyčių tris kartus einančią procesiją kartu su giesmininkais ir orkestru, kaip ir šiandienos Žemaitijoje? Kadangi orkestras gyvavo XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, manytina, kad ši tradicija tuo metu, o gal ir gerokai anksčiau, buvo paplitusi ir Lietuvoje ir kartu su kitomis liaudiško pamaldumo praktikomis emigrantų buvo atsinešta į JAV lietuvių bendruomenes.

Pirmasis lietuvių Šenandoa orkestras buvo toks populiarus, kad miesto gyventojai nusprendė įkurti dar vieną, ir 1887 m. įsteigiamas „Lithuanian St. George Band“ („Šv. Jurgio lietuvių orkestras“)¹². Pasak J. Žilevičiaus, šis orkestras mieste „paveržė pirmenybę nuo airių ir vokiečių“ (Žilevičius 1956: 355) ir miesto *kapelijų* varžybose užėmė pirmąją vietą (Petrauskaitė 2015: 202). Tais pačiais metais Mahanoi Sityje (*Mahanoy City*) buvo įkurtas pučiamųjų orkestras „St. Joseph’s Silver Cornet Band“ („Šv. Juozapo sidabrinio korneto orkestras“). 1892 m. *benas* atsirado lietuvių kolonijoje Pitstone, 1897 m. – Skrantone, vėliau ir kituose angliakasių miestuose. Remiantis Alekso Ambrose knyga „Chicagos lietuvių istorija“, galima manyti, kad pastarajame mieste pirmasis orkestras susibūrė 1893 m., taigi tuo pat metu, kaip ir muzikų draugija „Muzikantų draugystė“. 1897 m. pabaigoje įsisteigė Lietuvių karininkų muzikantų draugija, 1901 m. „Chicagos Lietuvių Band Orkestras“. 1902 m. įkurta „Lietuva Band“ organizacija, kuri 1911 m. turėjo apie keturiasdešimt narių, gerai išlavintų muzikų, dalyvaudavo koncertuose, baliuose, *apvaikščiojimuose*¹³.

.....
12 G. Daukšaitės duomenimis, antrasis Šenandoa orkestras vadinosi „Vienybės lietuvių benas“ (Daukšaitė 2002: 147). A. Kučas knygoje „Amerikos lietuvių istorija“ apie du Šenandoa orkestrus rašo kaip apie vieną – „Pirmąjį lietuvišką orkestrą“ (žr. Kučas 1971: 40, 133). Tačiau atrodo, kad 133-iaje puslapyje jis mini būtent antrąjį – „Šv. Jurgio lietuvių orkestrą“. Pasak istoriko, orkestre grojo keturiasdešimt muzikantų, jam vadovavo talentingas muzikas graikas Arthuras Grimesas, vedęs lietuvaite. Jis turėjo nemenką išsilavinimą, buvo baigęs Atėnų muzikos konservatoriją (ten pat: 133). Panašu, kad šiuos du orkestrus, duodamas interviu V. Būtėnui, supainiojo ir buvęs pūtikas Juozas Kačergis, nes jis mini orkestrui vadovavus „graiką ateivį“ (žr. Būtėnas 1977: 51).

13 *Apvaikščiojimas* Amerikos lietuviai vadino minėjimus, įvairias šventes, susijusias su eitynėmis miesto gatvėmis, aplink bažnyčių ir t. t. Nors patys lietuviai šį žodį kritikavo ir siūlė pakeisti žodžiu *švęsti*, tačiau žodžiai *apvaikščiojimas* (*ai*), *apvaikščioti* buvo labai prigiję pirmųjų emigrantų žodyne. Šitaip lietuvių šventės vadintos beveik iki XX a. vidurio (žr. Petrauskaitė 2015: 426).

Mahanoi Sičio „St. Joseph’s Silver Cornet Band“ orkestras. *Lituanistikos tyrimų centras (Čikaga)*

1913 m. Čikagoje įsteigtas „Lietuvių benas“ (Ambrose 1967: 274–275)¹⁴. 1908 m. orkestras buvo suburtas Monrealio (Kanada) lietuvių kolonijoje (Batavičius 1995: 277). Čia suminėti kolektyvai ir organizacijos toli gražu neatspindi visos išėivijos orkestrų situacijos, tačiau rodo aiškią tendenciją ir patvirtina faktą, kad XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje jau kone visos lietuvių kolonijos JAV turėjo savo orkestrą, o didesnės – ir po keletą.

Tik susikūrę orkestrai paprastai turėdavo apie 10–15 muzikantų, daugiausia grojančių variniais pučiamaisiais, vienas kitas – klarnetu, fleita; būgnai taip pat buvo būtini. Tačiau ilgainiui atsirasdavo tiek daug norinčių groti šiuose kolektyvuose, kad orkestrai išaugdavo net iki 30–60 žmonių. Amžininkų teigimu, XX a. antrojo dešimtmečio pabaigoje ir trečiajame dešimtmetyje pirmajame Šenandoa orkestre grojo net 56 muzikantai, dauguma – lietuviai. Kai muzikantai nebesutildavo į vieną orkestrą, buvo kuriamas antras. Antai Klivlande (*Cleveland*) „Lithuanian National Band“ susikūrė 1909 metais. Kai norinčių muzikuoti skaičius išaugo iki šešiasdešimties žmonių, 1916 m. mieste buvo įsteigtas dar vienas orkestras – „Lietuvių sūnų benas“ (Žilevičius 1956: 355). Čikagoje gyvavęs „Lietuvos kunigaikščio Vytauto benas“ 1925 m. turėjo daugiau kaip septyniasdešimt narių (Ambrose 1967: 436–437).

.....
¹⁴ Remiantis kitais duomenimis, Čikagoje nuo 1900 iki 1921 m. gyvavo net septyni *benai*, kurių vadovais buvo I. Grušas, J. Keturakis, J. Jakaitis, Račiūnas, V. Lukauskas, V. Daukša, P. Sarpalius (Daukšaitė 2002: 147).

Skirtingai nei Lietuvoje, išeivijos orkestrai buvo steigiami ne tik prie parapijų. Dažniausiai jie kūrėsi prie lietuvių labai mėgstamų įvairių pašalpiinių ar kitokių draugijų, klubų arba patys muzikantai susibūrę įsteigdavo muzikų (muzikantų) draugiją, iš surinktų lėšų nusipirkdavo instrumentus. Kaip ir Lietuvoje, norinčiuosius groti vienu ar kitu pučiamuoju griežti pamokydavo vargonininkas, muzikos mokslų ragavęs kunigas, buvęs carinės Rusijos kariuomenės ar Rietavo ir Plungės dvarų muzikantas. Turima galvoje atvejis, kai susirgus kunigaikščiui B. Oginskiui ir prasidėjus Rusijos–Japonijos karui dalis Rietavo muzikantų, vengdami mobilizacijos, pasiėmę dvaro orkestro instrumentus, 1905 m. atvyko į Ameriką. Jie kartu su atvykusiais Plungės orkestro muzikantais Čikagoje įkūrė orkestrą „Lithuania Band“¹⁵, kuriame grojo 29 muzikantai. Šią „žemaitiška kapelą“, grojusią Čikagos parkuose, lietuvių susirinkimuose, telkė ir jai vadovavo buvęs Rietavo muzikantas Vytautas Lukauskas (atvykęs į Ameriką, jis dirbo Čikagos skerdyklose ir geležinkelio kompanijoje). V. Lukauskui susipažinus su kompozitoriumi Miku Petrausku, prasidėjo aktyvi orkestro veikla: grota pirmosios lietuviškos operos „Birutė“, operetės „Kaminkrėtys ir malūnininkas“ pastatymuose (Pakalniškytė 2000). Vėliau orkestrams vadovavo jau Amerikoje gimę ir muzikos mokslus baigę pirmosios kartos emigrantų vaikai ir anūkai. Vienas jų, Petras Vytautas Sarpalius¹⁶, vadovavo lietuvių chorams, mišriems ir pučiamųjų ansambliams bei orkestrams, rašė jiems muziką. Pradėjęs griežti šeimos ansamblyje, 1916 m. jis įsteigė „Lietuvos beną“, o ketvirtajame dešimtmetyje Čikagoje įkūrė lietuvių orkestrą „Atžala“. Visiems šiems kolektyvams jis pats ir vadovavo (Petrauskaitė 2015: 207).

Daugumoje *benų* grojo paprasti angliakasiai, geležinkelių ar fabrikų darbininkai. Dažniausiai iki pirmosios repeticijos jie nebuvo groję variniais pučiamaisiais, nepažinojo natų, todėl orkestro partijų melodijas grieždavo iš klausos. Kilęs iš Eržvilko parapijos ir 1882 m. atvykęs į Ameriką, Izidorius Kisielius jaunystėje dirbo *maineriu* ir grojo klarnetu Skrantono *mainerių* orkestre. Jį, jau sulaukusį garbaus amžiaus, taip pat buvo aplankęs J. Balys. Tautosakininko paklaustas, ar moka skaityti natas, buvęs orkestro muzikantas atsakė: „Nemoku. Pravadyrius man pravedavo melodiją, ir aš tada grodavau kartu su kitais ‘iš ausies’“ (Balys 1997: 22). Kad ne visi muzikantai pramokdavo groti iš natų, liudija ir JAV lietuviškos spaudos

15 Sugretinus spausdintų šaltinių duomenis, galima manyti, kad Čikagoje „Lithuania Band“ pavadinimu buvo įsteigta keletas skirtingu laiku gyvavusių orkestrų.

16 1949 m. liepos mėn. vienoje iš savo ekspedicijų jį aplankęs Jonas Balys dienoraštyje rašė:

Sarpalius buvo didelis liaudies dainų mėgėjas, turėjo didelę lietuviškos muzikos biblioteką, dainų rinkinius ir kt. Jis buvo gimęs Pensylvanijoje, bet jo tėvas kilęs nuo Vilkaviškio ir atvažiavo į Ameriką turėdamas 19 metų. Tėvas griežė smuiku, motina irgi labai mėgdavo dainuoti. Sūnus mažas būdamas sekiodavo paskui „beną“ (orkestrą), o turėdamas 10 metų jau grodavęs smuiku vestuvėse „iš ausies“. Gavęs stipendiją, du metus mokėsi muzikos New Yorke. Tėvas liepdavęs prie stalo lietuviškai kalbėti arba paimsiąs bizūną. Buvę aštuoni vaikai, broliai irgi mėgė muziką (LDA II: XVI).

publikacijos. Ašeruko slapyvardžiu pasivadinęs žurnalistas šmaikščiaame straipsnelyje apie Filadelfijos orkestrus rašė, kad iš trijų Ričmonde gyvavusių orkestrų dviejų muzikantai grojo tik iš klausos. Vienas juokais net buvo pramintas „kepurininkų orkestru“, nes jo muzikantams „nereikia jokių knygų [natų – R. Ž.], jie drožia tiesiog iš kepurų, net sienos dreba“ (Ašerukas 1933: 4). Antrasis – „Tautiškas orkestras“ – irgi grieždavęs be jokių natų „puikiausius tautiškus šokius, kad ne tik jauni, bet ir seniai“ negalėdavę „išsilaikyti netrepsėję“ (ten pat). Pastarieji du orkestrai užmokesčio nereikalavė, ypač grieždami lietuviams svarbiuose renginiuose. Trečiojo orkestro muzikantai griežė „iš knygų“ ir vadinosi „profesionalais“. Šis orkestras grojo tiek lietuvių, tiek kitataučių piknikuose, baliuose, koncertuose, ir tikrai už atlygį (ten pat).

JAV lietuvių muzikinės kultūros tyrėjos D. Petrauskaitės duomenimis, orkestrų repertuarą sudarė lietuvių liaudies dainomis bei šokiais grįsti kūriniai, į juos būdavo įterpiama čekišių polkų, lenkiškų mazurkų, vokiškų valsų ir maršų fragmentų. Griežtos taip pat polkos, skambėjusios Vilniuje, Kalvarijoje, Palangoje, Lazdijų, Kauno, Anykščių krašte, Žemaitijoje. Kai kurios polkos, kaip ir Lietuvoje, vadintos merginų vardais – Petronėlės, Katriutės, Magdės ir kt. Visi orkestrai mokėjo griežti „Tautišką giesmę“, o priklausę kairuoliškoms organizacijoms grodavo dar ir internacionalą bei revoliucinius maršus (Petrauskaitė 2015: 205).

Kai kurie orkestrai buvo gerai organizuoti, turėjo savo statutą, uniformą, mėnesinį nario ir stojamąjį mokestį, renkamą arba samdomą „jenerolą“ – kapelmeisterį, orkestrantams buvo skaitomos paskaitos tautine tematika, diskutuojama apie įvykius Lietuvoje (ten pat: 204). Antai Klivlando orkestro statute rašoma, kad orkestras buriamas „ne vien dėl to, kad keltų muzikoje lietuvių tautą, kad budintų kiekvieno lietuvių išsiviečio tautiškus jausmus ir žadintų prie kilnių idėjų, bet ir dėl to, kad parodytų ir svetimtaučiams, jog lietuvių tauta yra muzikališka, kad jos sūnai myli muziką, pajėgia stovėti ant to laiptelio, ant kurio stovi muzikoje kitos civilizotos tautos“ (Žilevičius 1956: 353).

Taigi buvę valstiečiai lietuviai noriai burdavosi į prie parapijų įsteigtų pašalpiinių draugijų orkestrus, samdydavo kapelmeisterį, mokydavosi pūsti vieną ar kitą pučiamąjį instrumentą. Atsiradus daugiau norinčių muzikuoti, buvo steigiamas antras, o dideliuose miestuose ir daugiau orkestrų. Iš to meto spaudos sužinome, kad *benai* buvo nevienodo lygio. Vieni grojo iš klausos ir galbūt tenkino tik parapijos muzikinius poreikius, kiti, nors beveik neturėjo profesionalių muzikantų, kapelmeisterio sumanumo, kruopštaus darbo ir orkestrantų muzikalumo dėka išsiugdė savus ir siekė atitikti to meto muzikinius reikalavimus. Galima manyti, kad pastarieji orkestrai pasiekdavo gana aukštą meninį lygį.

ORKESTRAI LIETUVIŲ TAUTINIAME JUDĖJIME: NUO SUKLESTĖJIMO IKI SAULĖLYDŽIO

Akivaizdu, kad orkestrų kūrimasis glaudžiai susijęs su lietuvių tautinės savimonės formavimosi procesu. Pavyzdžiui, Pitstono gyventojai, siekdami sukurti lietuvišką parapiją, atskirą nuo lenkų ir sulenkėjusių lietuvių, tai darė šiuolaikiniu požiūriu gana drastiškomis priemonėmis. Norėdami atsiskirti nuo lenkišku užrašu karalaičio Kazimiero karūną puošusios Šv. Kazimiero draugijos, jie įsteigė Šv. Juozapo lietuvišką draugiją. Prie jos prisidėjo *kapelija* iš dvidešimt dviejų vyrų. Žinutės autorius rašė, kad tie vyrai „stropiai mokinasi į trubas pusti. Instrumentai kasztavo \$597. Prie kapelijos priguli vieni lietuviai, kadagi lenkai yra nepriimami“ (A. 1892: 85). Nepamirškime, kad tuo metu dar buvo itin gyva Abiejų Tautų Respublikos idėja ir lenkai į lietuvius žiūrėjo kaip į jaunesnius brolius ir nesuprato tautinių lietuvių jausmų, jų noro būti nepriklausomais. Nors, kaip jau minėta, daugumoje kolonijų tarp lietuvių ir lenkų tvyrojo nesantaika, galima manyti, kad pitstoniečiai lietuviai šitaip elgėsi tikriausiai norėdami pabrėžti savo kalbinius, papročių skirtumus, o ne siekdami pažeminti lenkų muzikantus, nes, pasak D. Petrauskaitės, kituose lietuvių orkestruose lenkai galėjo dalyvauti (Petrauskaitė 2015: 202).

Tai, kokį įspūdį žmonėms darė lietuviškų orkestrų muzika, galima pajusti iš to laikotarpio spaudoje spausdintų emociingų atsiliepimų. Pavyzdžiui, kai Voterberyje (*Waterbury*) įsikūrė daugiau lietuvių šeimų, 1892 m. jos nutarė steigti parapiją ir statyti bažnyčią. Į labdaros pobūvį nuspręsta pasikviesti Šenandoa orkestrą. Keletas šio renginio organizacinio komiteto narių nemanė, kad šventėje reikia orkestro, bet pakeitė nuomonę, kai išgirdo „garsų trenksmą ir dailumą, kad net, vyreli, žemė drebėjo. Visi, kad ir katras nežinojo, kas tai delnais ploti, nū kitų prisiziūrėję, plojo, kad net aszaros iš akių ritosi, o kazokai (airiai), vokiečiai, yankeš'ai ir kiti svetimtaučiai kraipė galvas, pecziais traukė iš netikėto ir nemislyto daigto, jog tai taip gali iszdaryti lietuviai“ (J.J. An. 1892: 23). Orkestrui marširuojant gatvėmis, kone visi miestelio gyventojai sekė iš paskos, net policija negalėjo sutrukdyti, o vakare visi sugūžėjo į koncertą. Šokiai po koncerto truko net iki penktos valandos ryto (ten pat).

Benai lietuvių šventėse

Iš pirmiau pateiktų duomenų matyti, kad pagrindinė orkestrų funkcija buvo groti lietuvių bendruomenės šventėse. Įdomu, kad Amerikos lietuviai įvairius renginius – šventes, sukakčių minėjimus, bažnyčių pamatų ir kitus šventinimus – vadino *apvaikščiojimais*, nes jie buvo susiję su eitynėmis miesto gatvėmis, aplink bažnyčią, į kapines ir kitas vietas. Pasak D. Petrauskaitės, „šie apvaikščiojimai ėmė telkti emigrantus tautiniu pagrindu, išryškino jų tapatybės bruožus ir meninės raiškos galimybes, formavo jų valstybingumo sampratą. Tokių švenčių metu muzikai tekdavo

tik pagalbinis vaidmuo, nes pagrindinis dėmesys buvo skiriamas kalboms, demonstracijoms, teatralizuotoms eisenoms ar bažnytinėms apeigoms“ (Petrauskaitė 2015: 426). Jos teigimu, orkestrai tapo neatsiejamais tokio pobūdžio renginių dalyviais, nes suteikdavo jiems iškilmingumo ir patraukdavo žiūrovų dėmesį. Lietuviai emigrantai, įsilieję į Amerikos visuomenę, džiaugėsi muzikinėmis šventėmis ir apgalvestavo, kad jų artimieji Lietuvoje nė nežino, kas yra draugijos, lietuvių kareiviai, eitynės miesto gatvėmis su vėliavomis ir orkestrais (ten pat: 427). Taigi akivaizdu, kad tokioms eisenoms labai tiko varinių pučiamųjų instrumentų garsus skambesys, ne tik pranešantis apie vykstantį renginį, bet ir teikiantis džiaugsmo, pakeliantis nuotaiką dalyviams, žiūrovams ir atsitiktiniams praeiviams.

Viena pirmųjų masinių lietuvių švenčių įvyko 1886 m. Niujorke. Susibūrę šio miesto lietuviai iškilmingai paminėjo Lietuvos krikšto 500 metų jubiliejų¹⁷. 1893 m. Pensilvanijoje buvo minėtas „Aušros“ laikraščio dešimtmetis, tais pačiais metais Plimute *apvaikšiotas* Simono Daukanto 200 metų jubiliejus. Kadangi renginių vis daugėjo, Amerikos lietuviai nusprendė išsirinkti vieną tautinę šventę, kurią visos bendruomenės galėtų minėti tuo pačiu metu. Tokia diena tapo kovo 4-oji – Šv. Kazimiero, Lietuvos globėjo, diena. Itin iškilmingai Pensilvanijos lietuvių ji buvo paminėta 1894 m., nes šventės metu buvo nuspręsta pagerbti ir Kražių skerdynių aukas. Laikraštyje „Vienybė lietuvininkų“ rašoma, kad Vilks Bario (*Wilkes-Barre*) gatvėmis ėjo didžiulė demonstracija – tautiniais drabužiais apsirengusios moterys ir gedulingai apsitaisę vyrai, buvo nešama juodu šilkinio kaspiniu perrišta Amerikos vėliava ir juodo šilko audeklo transparantas, ant kurio anglų kalba buvo išdėstyta eisenos tikslas ir pagrindiniai baisiojo įvykio faktai. Pasak korespondento, eisenoje tarp draugijų narių žygiavo ir trys *kapelijos*, kurios „grajijo žėlaunai liudnus, graudingus grajus“. Straipsnelio autorius atkreipė dėmesį į nuoširdų lietuvių džiaugsmą, kad jiems pavyko viešai, „visam svietui“ parodyti, „kas yra lietuviai ir ką jie kenczia nū despotiszkos maskolių valdžios“, o rytojaus dieną apie šią lietuvių demonstraciją rašė beveik visi anglų ir kitomis kalbomis leidžiami laikraščiai (Plm: 113). Paraduota ir kitomis svarbiomis lietuviams progomis. Antai 1910 m. Čikagoje pažymint Susivienijimo Lietuvių Amerikoje Seimo 25-ąsias metines buvo surengta didžiulė eiseną, kurioje dalyvavo 37 įvairios draugijos ir net aštuoni orkestrai¹⁸. 1918 m.

17 Niujorko lietuviai, susirinkę pažymėti šią sukaktį per 1886 m. Jonines, kalbas sakė tiek lietuviškai, tiek lenkiškai, kvietė Amerikos lietuvius vienytis, kritikavo lenkų spaudą. Iškilnėse dalyvavę Stanislovo Moniuškos draugijos nariai giedojo lenkiškai. Nepaisant to, lietuviai stengėsi įvairiais būdais pabrėžti savo tautiškumą. Pavyzdžiui, į programą buvo įtrauktos Juozo Miliausko–Miglovaros eilės, kurias padeklamavo dvylikametė Marė Sasnauskaitė: „Mes ne lenkai, ne maskoliai, / Ne vokiečiai, ne totoriai / Mes lietuviai sulyg šioliai, / Visad elgiamės padoriai“ (Milukas 1931: 21–22).

18 Eisenoje važiavo keturi išpuošti keturkinkiai vežimai: mergaičių – Birutės draugijos, Apšvietos moterų draugijos, Lietuvių jaunimo ratelio ir Lietuvių pardavėjų draugijos. Pavienių buvo apie 20 vežimų ir apie 70 karietų. Dalyvaujančiųjų prisirinko tiek daug, kad visiems nepakako vietos

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, pamažu pagrindine Amerikos lietuvių švente tapo Vasario 16-oji. Nuo 1921 m. lietuviai ėmė minėti ir Spalio 9-ąją – Vilniaus užgrobimo metines. 1930 m. iškilmingai buvo *apvaikščioti* Vytauto Didžiojo metai ir kitos svarbios datos.

Nuo XIX a. pabaigos lietuviai pradėjo švęsti ir Amerikos šventes. Ypač noriai jie dalyvaudavo didžiausios kasmetinės šventės – JAV Nepriklausomybės dienos, arba Liepos ketvirtosios, Visų tautų ir kituose paraduose, skirtuose pademonstruoti Amerikoje gyvenančių tautų savitumą. Jų metu amerikiečiai susipažindavo su įvairiomis tautinėmis bendrijomis, jų veikla, imigrantų kilmės kraštais, papročiais ir kitais dalykais. Šiuose teatralizuotuose renginiuose pagrindinis muzikinis vaidmuo, be abejo, tekdavo *benams*¹⁹. Garsus ir iškilmingas pučiamųjų orkestrų skambesys labai tiko lietuvių organizuojamų *apvaikščiojimų* tikslams pasiekti. Lietuviai siekė patraukti dėmesį ne tik į save, kaip vieną iš save gerbiančių laisvų JAV tautinių bendrijų, bet ir į tautiečių kančias carinės Rusijos aneksuotoje Lietuvoje, tarpukariu – išreikšti pasididžiavimą savo šalimi ir pasipiktinimą dėl istorinės sostinės praradimo ar apskritai priminti Lietuvos padėtį tų dienų pasaulyje.

Apibendrinant galima teigti, kad Amerikoje apsigyvenusiems ir savo tapatybę iš naujo atrandantiems lietuviams pučiamųjų instrumentų orkestrai buvo tapę savasties ir tautiškumo išraiškos dalimi. Orkestrų kūrimasis bei troškimas turėti savo kolektyvą kone sutapo su lietuviškų parapijų steigimu. Pasak D. Petrauskaitės, lietuviškieji pučiamųjų instrumentų orkestrai buvo pirmieji (anksčiau nei chorai ar pavieniai atlikėjai), pasireiškę viešajame JAV gyvenime, nes jie labiau nei chorai patraukdavo publikos dėmesį (Petrauskaitė 2015: 202). Taigi *benai* buvo tikras lietuvių pasididžiavimas, nes grodavo kitokią nei kiti Amerikos orkestrai muziką, dalyvaudavo kone visuose tautiečių renginiuose ir – „kaip įprasta Amerikoje sakyti – garsindavo Lietuvos vardą“ (Škiudaitė 2006: 273).

Pučiamųjų instrumentų orkestrai ar mišrūs šokių muzikos ansambliai?

Vis dėlto ilgainiui apsikresni tautiečiai dėl orkestrų populiarumo ir neblogo užmokesčio už koncertus ėmė veržtis į *benus* vedami ne vien tikrai idealistinių tautinių paskatų. Pavyzdžiui, orkestre, kuriame buvo samdomas mokytojas, muzikantai, pramokę griežti vienu ar kitu instrumentu, slapta susitardavo groti atskirai. Jie po septynis aštuonis susiburdavo į nedidelius ansamblius ir uždarbiaudavo grodami šokiams saliuose. Tokių gana trumpai gyvuojančių ir prastai grojančių ansamblių vienintelis tikslas buvo kuo greičiau lengvai užsidirbti (Petrauskaitė 2015: 208).

.....
net šešis tūkstančius žmonių talpinančioje didžiojoje lietuvių karinės organizacijos svetainėje (Ambrose 1967: 429–430).

19 *Benai* grodavo maršus ir himnus. Draugijų svetainėse dainuodavo chorai, solistai, buvo sakomos kalbos ir priimamos rezoliucijos (plačiau žr. Petrauskaitė 2015: 426–454).

Taigi išradingesni lietuvaičiai, pajutę, kad grojimas orkestre yra ne tik malonus laiko praleidimas ir prestižo dalykas, bet gali būti ir neblogas pragyvenimo šaltinis, ėmėsi „pramogų verslo“. Idant būtų išvengta piktnaudžiavimo, orkestrų vadovams teko imtis įvairių priemonių. Kad muzikantai įsipareigotų kolektyvui ir „prakutę“ nepaliktų *beno*, mėginta sulaukyti juos piniginėmis priemonėmis; pavyzdžiui, stojant į „Klivlando lietuvišką tautišką beną“ reikėdavo sumokėti dešimties dolerių užstatą, kuris, savanoriškai palikus kolektyvą, nebuvo grąžinamas (Žilevičius 1956: 353).

Nors lietuviškus *benus* kviesdavo koncertuoti ir kitos Amerikos bendruomenės, ir jie buvo populiariesni net už vokiečių orkestrus (Daukšaitė 2002: 147), vis dėlto daugumai amerikiečių jų griežiama muzika buvo svetima ir ilgainiui lietuvių orkestrus nurungė juodaodžių *džiazbandai*. Pasak J. Žilevičiaus, daug žalos lietuviškiems *benams* padarė Pirmasis pasaulinis karas ir partinės lietuvių rietenos. Orkestrus griovė ir pavydas sėkmingesniems kolektyvams, iš jų buvo išviliojami geriausi muzikantai (Žilevičius 1956: 355–356). Taigi maždaug nuo XX a. trečiojo dešimtmečio lietuviškų pučiamųjų orkestrų populiarumas po truputį menko. Vis dažniau lietuvių renginiuose, koncertuose galėjai išgirsti daugiau ar mažiau profesionalius dainininkus, pianinu, smuiku griežiančius muzikantus ar naujai susikūrusį vadinamąjį simfoninį jaunimo orkestrą (plačiau žr. Petrauskaitė 2015: 207–2015), groti šokiams imta kviesti styginių ansamblius ar nedidelius mišrios sudėties šokių orkestrus.

Pramoginiai šokių muzikos orkestrai ypač išpopuliarėjo XX a. antrajame–ketvirtajame dešimtmetyje, jų gyvai atliekama ar įrašyta į plokšteles muzika skambėjo Amerikos lietuvių namuose, klubuose, saliūnuose. Šie nedideli kolektyvai netgi buvo painiojami su vien pučiamųjų instrumentų orkestrais. Antai minėtasis Mahanoi Sičio „St. Joseph’s Silver Cornet Band“ yra painiojamas su „Mahanoy City Lithuanian Miners Band“. Pastarasis pramoginių šokių orkestras, šaltinių teigimu, buvo įkurtas 1910 m. trijų brolių Urbų, po poros metų jis pasipildė naujais nariais, jau mokančiais griežti savo instrumentais. Muzikantai po sunkaus darbo kasyklose vakarais, švenčių dienomis grodavo vestuvėse, baliuose, įvairiuose pasilinksminimuose (Būtėnas 1977: 74). 1928 m. ši kolektyvą, vadovaujamą Prano Juodkos, sudarė du trimitai, klarnetas, du smuikai ir tūba, turėjo jis ir savo vokalistą. 1928–1934 m. „Columbia“ ir „Victor“ įrašų kompanijose orkestras įrašė daugiau kaip dvidešimt plokštelių²⁰, kuriose skamba jo griežiamos polkos, visokios dainelės (kupletai), šešių dalių ciklas „Lietuviška veseilia“ su šokiais, dainomis, dialogais ir kt.²¹ Remiantis pateikėjų pasakojimais galbūt net galima manyti, kad kai kurie

20 Žr. <http://www.patefonas.lt/menesio-lietuviska-plokstele-mahanojaus-lietuviska-maineriu-orkestra-shenandorio-polka/>, [žiūrėta 2020-09-01].

21 V. Būtėno kalbintas buvęs *mainerių* orkestro muzikantas pasakojo, kad garso įrašų kompanijai „Columbia“ pasiūlius, orkestras pakeitė pavadinimą į „Pensilvanijos angliakasiai“ ir išleido dar keletą plokštelių (Būtėnas 1977: 74). Tačiau tinklalapyje *Patefonas.lt: Muzika gurmanams ir melomanams* apie šį kolektyvą rašoma kaip apie atskirą (žr. <http://www.patefonas.lt/mene->

pučiamųjų instrumentų orkestrai buvo performuoti į minėtus mišrius ansamblius – šokių muzikos orkestrėlius – ir tie patys muzikantai galėję groti ir vienokios, ir kitokios sudėties orkestre. Pučiamųjų orkestrų saulėlydžio metu pirmasis JAV lietuvių išeivijos muzikinės kultūros tyrėjas J. Žilevičius bandė suskaičiuoti buvusius ir tebesančius lietuvių orkestrus. Jo manymu, jų galėję būti apie du šimtus (Žilevičius 1940: 19), tačiau tikslaus skaičiaus tikriausiai jau niekada nesužinosime.

XX a. antrojoje pusėje lietuvių išeivijos kultūra keitėsi dar esmingiau. 1948–1949 m. Jungtinių Valstijų krantus pasiekė antrosios emigracijos bangos atstovai, priverstinai, stengdamiesi išvengti sovietinių represijų, palikę Lietuvą 1944 m. ir kurį laiką praleidę Vokietijos karo pabėgėlių stovyklose (vadinamieji *dipukai*, nuo angl. *displaced persons*). Nepriklausomoje Lietuvoje užaugusi karta buvo baigusi lietuviškas mokyklas, ugdyta tautine dvasia. Tarp didžiąją dipukų dalį sudariusios inteligentijos buvo nemažai turinčių ir muzikinį išsilavinimą. Jie noriai įsijungdavo į jau esamus, nors dažniau kūrė savo orkestrus. Taigi Amerikoje toliau gyvavo simfoniniai ir kameriniai orkestrai, kūrėsi kanklių, birbynių, skudučių ar mišrūs liaudies instrumentų orkestrai / ansambliai. Šios kartos lietuviai siekė išreikšti savo tautiškumą grodami etniniais (nors ir modifikuotais) muzikos instrumentais, puošdamiesi Antano Tamošaičio išdailintais tautiniais kostiumais, tęsė prieškarinio Lietuvoje susiformavusias sceninio liaudies meno tradicijas. Šitaip jie bandė atkreipti JAV valdžios ir visuomenės dėmesį į Lietuvos okupaciją, neteisėtą prijungimą prie Sovietų Sąjungos. Iš pradžių išeiviai dar vylėsi, kad Amerika galės suteikti realią karinę pagalbą miško broliams ir išvaduos Lietuvą iš SSRS gniaužtų. Paskui savo veikla siekė tarsi kompensuoti lietuvių tautos išnykimą iš pasaulio žemėlapių ir parodyti, kad Lietuva tebeegzistuoja, nors ir išeivijoje, toli už Atlanto. XX a. penktajame šeštajame dešimtmėčiais vis dar gyvavo keletas *pirmabangininkų* orkestrų. 1956 m. J. Žilevičius rašė, kad esamu laiku „visame krašte vos porą *kapelijų* beužtiksi, bet jos jau nebeaktyvios, kaip buvo seniau“, o buvusią *benų* karštinę liudija saliūnuose pakabintos baigiančios rūdyti dūdos (Žilevičius 1956: 356). Pasak D. Petrauskaitės, XX a. antrojoje pusėje *benai* tapo nebeaktualūs, išskyrus vieną kitą mokyklinį ansamblį, todėl po nelabai sėkmingų bandymų atgaivinti jų veiklą

.....
sio-plokstele-pensilvanijos-angliakasiai-storu-bobu-polka/, [žiūrėta 2020-09-01]). Pasiklausius čia skelbiamų garso įrašų, akivaizdu, kad šio kolektyvo instrumentinė sudėtis yra kitokia nei „Mahanojaus lietuviškos mainerių orkestras“. Kad tai galėję būti du atskiri kolektyvai, rodytų ir beveik sutampantys plokštelių įrašų metai („Pensilvanijos angliakasių“ plokštelė išleista netgi metais anksčiau, t. y. 1929 m., o „Mainerių orkestras“ – 1930 m.). 1933 m. „Columbia“ plokštelę su dviejų polkų įrašais išleido ir mišrios sudėties „Shenandorio lietuviška mainerių orkestra“ (*Šenandoriumi, Šenadoriumi, Šenedoriumi* Amerikos lietuviai vadino Šenandoa miestą) (žr. <http://www.patefonas.lt/menesio-plokstele-shenandorio-lietuviska-maineriu-orkestra-storo-jono-polka/>, [žiūrėta 2020-09-01]).

sunyko (Petrauskaitė 2015: 215). Tuo laikotarpiu kiekvienoje didesnėje lietuvių kolonijoje gyvavo vienas, kai kur net keli pramoginės muzikos orkestrėliai. Jų instrumentinė sudėtis priklausė nuo juose grojančių muzikantų įvaldytų instrumentų, todėl buvo labai įvairi. Paprastai tai būdavo mišrūs ansambliai, sudaryti iš styginių, pučiamųjų ir mušamųjų instrumentų, pianino ar akordeono. Jie grodavo labai įvairią šokių ir pramoginę muziką, stengėsi patenkinti vakarėlių dalyvių pageidavimus (ten pat: 747). XX a. antrojoje pusėje gyvavusių pramoginių orkestrų atliekama muzika ir stilius gerokai skyrėsi nuo skambėjusios tarpukariu. XX a. pirmojoje pusėje itin populiarus polkas pakeitė Lotynų Amerikos šokių, anglų valso, fokstroto ir kiti ritmai.

IŠVADOS

Pirmiesiems lietuviams valstiečiams, atvykusiems į Ameriką XIX a. septintojo dešimtmečio pabaigoje–aštuntajame dešimtmetyje, nerūpėjo tapatybės klausimai; pagrindinis jų tikslas buvo kuo greičiau prisigyventi ir paremti už Atlanto likusius šeimos narius. Tačiau atsidūrę svetimų ir dažniausiai nedraugiškų tautų apsuptyje, jie greitai suprato, kad turi telktis tautiniu pagrindu, šelpti vienas kitą, kurti parapijas ir draugijas. Atskirtis nuo gimtinėje likusių artimųjų, konkuravimas su kitomis tautinėmis bendrijomis išmokė lietuvius apginti savo ekonominius, religinius, etninius interesus, skatino gana greitą tautinės savimonės augimą. Tam, kad būtų pripažinti, lietuviai imigrantai troško lygiuotis į anksčiau atvykusias, aukštesnio ekonominio ir kultūrinio išsivystymo tautas. Šiam tikslui pasiekti labai tiko tuo metu itin populiarūs pučiamųjų instrumentų orkestrai, kuriuos jau turėjo kitos JAV tautos. Labai derėjo ir jų skleidžiama universali muzikos kalba, kurią, skirtingai nuo etninės, suprato visos tautinės bendrijos. Taigi, skirtingai nei Lietuvoje, kur pučiamųjų instrumentų orkestrai simbolizavo aukštuomenę ir valdančiuosius, o tautinio judėjimo dvasią geriausiai perteikė lietuviškai dainuojantys chorai, Amerikos lietuvių savivokos procese ypač svarbų vaidmenį atliko orkestrai. Jie (kaip ir chorai, ar net anksčiau už juos) buvo steigiami kone visose lietuvių kolonijose, prie parapijų ir didesnių organizacijų. Dalyvavimas juose ne tik telkė lietuvius, ugdė jų muzikalumą, bet ir skatino savimonę. Demokratiją ir saviraiškos laisvę puoselėjančioje Amerikoje lietuviškieji *benai* dažniausiai žygiuodavo gatvių eisenose, grieždavo lietuvių sambūriuose, draugijų suvažiavimuose, bažnytinėse iškilmėse, laidotuvėse ir vestuvėse, iškylose gamtoje, o svarbiausia – visų lietuvių bendruomenių švenčiamose tautinėse ir valstybinėse šventėse – *apvaikščiojimuose*. Jų garsi muzika pranešdavo apie vykstantį reiginį, patraukdavo praeivių dėmesį, džiugindavo dalyvius ir kėlė visų lietuvių pasididžiavimą savo tautiečiais. Prie to nemažai prisidėjo ir lietuviška spauda, ypač laikraščiai, pranešdama apie kiekvieną svarbesnį skirtingų

kolonijų gyvenimo momentą, taigi ir apie *benų* kūrimąsi bei veiklą, džiaugdamiesi jų skardaus ir darnaus skambesio keliamu neišdildomu įspūdžiu tiek tautiečiams, tiek kitataučiams. Taigi Amerikoje apsigyvenę ir savo tapatybės ieškančios lietuviai didžiavosi savais – lietuviškaisiais orkestrais. Skirdamiesi nuo kitataučių orkestrų geru muzikavimu ir atliekamais kūriniais, jie multikultūrinėje Jungtinių Valstijų aplinkoje išreiškė lietuvišką savastį ir garsino Lietuvos vardą.

XX a. antrajame–ketvirtajame dešimtmetyje lietuvių bendruomenėse išpopuliarėjo mišrūs pramoginės šokių muzikos ansambliai, groję saliūnuose, vestuvėse, baliuose, o savo turėtas pozicijas palengva prarandantys pučiamųjų instrumentų orkestrai dar tebegriežė gatvės eitynėse, iškilmingose laidotuvėse. Po Antrojo pasaulinio karo lietuviškų pučiamųjų orkestrų tradicija visiškai sumenko, jie buvo suburiami nebent tam tikrai specialiai progai. Į JAV atvykę antrosios bangos emigrantai, tarpukario Lietuvoje ugdyti tautine dvasia, savo lietuviškumą išreiškė pasitelkdami nebe pučiamuosius, o etninius liaudies muzikos instrumentus.

ŠALTINIAI

- LDA II – *Lietuvių dainos Amerikoje: lyrinės meilės, papročių, darbo, švenčių ir pramogų dainos = Lithuanian Folksongs in America: Lyric Songs of Love, Customs, Work, Feasts and Entertainments*, II rinkinys, surinko ir suredagavo / collected and edited by Jonas Balys, Silver Spring, Md.: Lietuvių tautosakos leidykla / Lithuanian Folklore Publishers, 1977.
Plm – „Plymouth Pa. 6 Kovo“, *Vienybė lietuvininkų*, 1894, Nr. 10, p. 113.

LITERATŪRA

- A. 1892. „Isz lietuviszku dirvu Amerikoje“, *Vienybė lietuvininkų*, Nr. 7, p. 85.
Ambrose Aleksas 1967. *Chicagos lietuvių istorija (1869–1959)*, Chicago: Amerikos lietuvių istorijos draugija.
Ašerukas 1933. „Trys orkestrai Filijos Delphia“, *Vienybė*, Nr. 10, p. 4.
Balys Jonas 1997. „Mūsų tautosaka už vandenyno“, in: *Aš išdainavau visas daineles: pasakojimai apie liaudies dainininkus*, t. III, sudarė ir parengė Danutė Krištopaitė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, p. 18–23.
Batavičius Albinas 1995. *Tauragės apskrities dūdų orkestrai*, Tauragė, [Vilnius]: A. Batavičius.
Būtėnas Vladas 1977. *Pennsylvanijos angliakasių Lietuva*: [nuotraukų albumas], nuotraukos Algimanto Kezio, portfolio: Elena Bradūnaitė, Jurgis Bradūnas, Chicago: Lithuanian Library Press.
Daukšaitė Gražina 2002. „Lietuvių muzikos draugijos užsienyje“, in: *Lietuvos muzikos istorija*, kn. I: *Tautinio atgimimo metai, 1883–1918*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, Lietuvos muzikos akademija, p. 119–156.
Grickevičius Artūras, Strumickienė Ilona, Dapkutė Daiva 2015. „Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios atsiradimo prielaidos“, *OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, Nr. 1 (19), p. 9–25.
Holman Gavin 2019. *Brass Bands of the World: a Historical Directory*, January, prieiga per internetą: <https://hcommons.org/deposits/objects/hc:26686/datastreams/CONTENT/content>, [žiūrėta 2020-09-29].

- J.J. An. 1893. „Isz lietuviszku dirvu Amerikoje“, *Vienybė lietuvininku*, Nr. 2, p. 22–23.
- Kondratas Ramūnas 2009. „Lietuviai Amerikoje: istorinė apžvalga“, in: *Lietuvių kultūrinis paveldas Amerikoje = Lithuanian Cultural Legacy in America*, ats. red. Algis Lukas, Silver Spring, Maryland: Lithuanian American Community, Inc., Cultural Affairs Council.
- Kučas Antanas (red.) 1971. *Amerikos lietuvių istorija*, Chicago: Lietuvių enciklopedijos leidykla.
- Michelsonas Stasys (sud.) 1961. *Lietuvių išėvija Amerikoje (1868–1961)*, South Boston: Keleivis.
- Milukas Antanas 1931. *Amerikos lietuvių kronika 1868–1893*, Philadelphia: Pranaičių Julės leidinys.
- Nakienė Austė, Žarskienė Rūta 2019. „Ryšys su tėvyne Jono Balio užrašytose JAV lietuvių emigrantų dainose“, *Būdas*, Nr. 6, p. 7–20.
- Pakalniškytė Deimantė 2000. „Vytautas Lukauskas“, *Žemaičių žemė*, Nr. 4 (29), p. 56.
- Petrauskaitė Danutė 2015. *Lietuvių muzikinė kultūra Jungtinėse Amerikos Valstijose 1870–1990: tautinės tapatybės kontūrai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Sužiedėlis Simas 1953. *Šv. Pranciškau lietuvių parapija / St. Francis Lithuanian Parish*, Lawrence, Massachusetts.
- Škiudaitė Audronė Viktorija 2006. *Lietuvių pėdsakai Amerikoje*, Vilnius: JAV lietuvių bendruomenės kultūros taryba.
- Vaitkevičienė Kristina 2015. „Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios Amerikoje raidos bruožai“, *OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, Nr. 1 (19), p. 53–81.
- Žarskienė Rūta 2009. „Pučiamųjų instrumentų orkestrai tradicinėje Lietuvos kultūroje: nuo didikų rūmų iki sodžiaus“, *Tautosakos darbai*, t. XXXVIII, p. 149–168.
- Žarskienė Rūta 2013. „Pučiamųjų instrumentų orkestrai Žemaitijos etninėje kultūroje“, in: *Žemaičių kultūros savastys*, t. II: *Epochų jungtys*, sudarė Virginijus Jocys, Vilnius: Šilalės kraštiečių draugija, p. 79–90.
- Žarskienė Rūta 2015. „Muzikavimas atlaiduose, arba Barokas XX–XXI amžiuje“, *Tautosakos darbai*, t. XLIX, p. 145–170.
- Žilevičius Juozas 1940. „Amerikos lietuviai muzikoje“, *Lietuva*, Nr. 10, p. 19–21.
- Žilevičius Juozas 1956. „Amerikos lietuvių įnašas į lietuvių muziką“, *Aidai*, Nr. 8, p. 352–362.

Brass Bands of the Lithuanian Emigrants in the USA and the National Movement

R Ū T A Ž A R S K I E N Ė

S u m m a r y

Keywords: brass bands, American Lithuanians, the first wave of emigration, national movement, self-awareness, national consciousness.

The subject of the article is the brass bands organized by the first wave of the Lithuanian emigrants to the USA and their activities. Employing the historiographic method, the author aims at revealing how organizing the bands and participating in their activities contributed to enhancing the Lithuanian national consciousness and spread of the Lithuanian culture. The majority of Lithuanians arriving to the USA in the end of the 19th – beginning of the 20th century consisted of semiliterate peasants that mostly settled in Pennsylvanian towns, in Chicago and New York, laboring hard in the coal mines, butcheries, and factories. Earlier American settlers of the West European origins were not too friendly to the new arrivals from the Eastern and Southern Europe, therefore those arriving in the end of the 19th – beginning of the 20th century had to find ways of establishing themselves in the spheres of religion and

culture. Thus, the immigrant Lithuanians used to gather together, organize parishes, build churches, create Lithuanian schools and musical groups, and publish periodicals. Lithuanians quickly realized that brass band activities could bring them closer to the other, more educated and culturally advanced national communities of the USA, and therefore tried to establish the bands in all their colonies or at every bigger society. Usually, these bands consisted of miners and other workers with no musical education, who could not read notes or play any wind instrument before joining a band. The societies would purchase the instruments and hire the band leaders. Some bands would play “by ear” and perform only to their close associates. Others, consisting of better, more educated players, could reach a considerably high level of performance, and represented not only their society or town, but also could participate in public events, and got invitations from other national communities. The chief activities of these bands included marching along the streets during festivities organized by the Lithuanians or by the town municipality. Their music announced the event that was taking place, enhanced its celebratory character, attracted the passersby’ attention and boosted the mood of its participants. Thus, Lithuanians settled in America and seeking to establish their identity used to be proud of their Lithuanian brass bands. When performing the repertoire that differed from that of other national groups living in the USA (e.g. Germans, Irish, Italians or African Americans) they would express their Lithuanian identity and nationality, and promote the name of Lithuania in the multicultural environment of the United States.

Approximately, from the 1910s or 1920s, the brass bands were increasingly replaced by ensembles combined of wind and string instruments performing dance music during smaller festive events of the Lithuanian communities. Smarter Lithuanian performers, having learned to play some instrument at the brass band, would organize smaller ensembles and earn a living by playing at saloons, weddings, or balls. The popularity of such ensembles that would frequently use similar names to the brass bands is evident from the vinyl sound recordings published in America in the second quarter of the 20th century. However, after the Second World War, the tradition of the Lithuanian brass bands virtually died out in the USA. The second wave of the Lithuanian emigrants, having been raised in the interwar Lithuania in the national spirit, used other means of expressing their national identity, and the brass instruments were replaced by *kanklės* (Lithuanian zither), *birbynės* (reed pipes), *skudučiai* (multi-pipe whistles), and other ethnic folk music instruments.